

RURALNA GRADITELJSKA BAŠTINA U FUNKCIJI TURISTIČKE PONUDE HRVATSKE

RURAL ARCHITECTURAL HERITAGE IN THE FUNCTION OF CROATIAN TOURISM OFFER

Damir DEMONJA

Institut za razvoj i međunarodne odnose
Zagreb
ddemonja@imo.hr

Primljeno/Received: 10. 3. 2013.

Prihvaćeno/Accepted: 18. 5. 2013.

Pregledni rad/Review

UDK 94(497.5)-05.292.52

Robert BAČAC

Konzorcij agroturizma i ruralnog turizma Istre
Gračišće
office@ruralis.hr

SAŽETAK

Ruralna baština je svojevrsna osobita krajobrazna podloga sa specifičnostima za određeno područje, koji omogućuju izgradnju primjerenih naselja. Stanovništvo tih područja, ako živi održivo u odnosu s prirodnim okruženjem, prenoseći iskustva i znanja s generacije na generaciju, stvara svoju tradiciju koja čini određeni identitet koji s vremenom postaje sastavni dio ruralne baštine. Identitet životnog područja čine materijalna baština (arhitektura, krajobrazno oblikovanje, ceste, mostovi, putovi, i drugo) i nematerijalna baština (legende, povijest, umjetnost, vjerovanja i običaji, plesovi, pjesme i sva druga događanja koja proizlaze iz načina života na selu), te različite javne manifestacije čija tradicija ne seže tako daleko u prošlost, ali se kroz takve priredbe njeguje i održava dio tradicije (gastronomski sajmovi i izložbe izvornih jela i prehrambenih proizvoda, sajmovi starih seoskih zanata, i ostalo).

Turizam ruralnih prostora Hrvatske ponudio je dinamičnom turističkom tržištu sadržaje osmišljene u seoskim domaćinstvima koja, između ostaloga, brinu o očuvanju i upravljanju ruralnom baštinom. Ruralna baština u Hrvatskoj se tek posljednjih godina prepoznaje kao jedna od vodećih ideja razvoja turizma, premda je Hrvatska u okružju u kojem upravo činjenica o ruralnom bogatstvu i baštini rukovodi razvojem turističkih djelatnosti i daje vidljivost lokalnoj zajednici kao vrijednoj turističkoj destinaciji. Danas ruralni turizam u Hrvatskoj ima osobitu važnost, jer je jedna od njegovih ključnih uloga očuvanje tradicije na način da kreativno koristi ruralnu baštinu. Jer, ruralna baština je jednako vrijedan dio hrvatske kulturne baštine i posljednjih godina u Hrvatskoj se o njoj pojačano skrbi i brine za njezinu obnovu.

U ovom radu bit će riječi o jednom segmentu ruralne baštine, o ulozi tradicijskog graditeljstva u formiranju turističke ponude ruralnog područja Hrvatske, odnosno prezentirat će se graditeljska baština i njezine osnovne karakteristike, prije svega atraktivnosti seljačkog gospodarstva koje je jedno od sastavnica tradicijskog seoskog gospodarstva koje okuplja turističke specifičnosti temeljene na očuvanoj tradiciji života i rada na selu. U tom smislu, predstaviti će se i analizirati hrvatski primjeri najbolje prakse, čemu će prethoditi tumačenje pojma ruralne baštine, prikaz uloge i aktivnosti države u skrbi za ruralnu baštinu, te dosad realizirani projekti i njihovi rezultati u području očuvanja i korištenja ruralne baštine u

Hrvatskoj. Naposljetku, navest će se prijedlozi za buduće moguće korištenje i veće uključivanje ruralne baštine u turističku ponudu Hrvatske.

Ključne riječi: Hrvatska, ruralna baština, tradicijsko graditeljstvo, primjeri dobre prakse

Key words: Croatia, rural heritage, traditional architecture, guidelines, tourism valorization

1. UVOD

Ruralni turizam, kao jedan od selektivnih oblika turizma, povezuje tradicionalne vrijednosti i postignuća i oblikuje ih u turistički proizvod s naglašenim obilježjima ambijentalnosti i antropomorfosti. To se posebno odnosi na prostore s izrazito tradicionalnom arhitekturom i ostalom ruralnom baštinom koji zajedno s prirodnim okruženjem područje čine vizualno atraktivnim. Na takvim područjima oblikuje se turizam po »mjeri čovjeka«, koji je u skladu s prirodom, okruženjem, prevladavajućim načinom života i potrebama današnjih turista.

Na oblikovanje ruralnog turizma danas djeluju mnogi činitelji koji se mogu podijeliti u tri osnovne skupine: prirodni činitelji: sačuvani i čisti okoliš, prirodne atrakcije, skladnost vizura na koje čovjek nije djelovao, kulturni (društveni) činitelji: ambijentalna arhitektura, kulturni spomenici, običaji, manifestacije, folklor, način života, i drugo, i socio-ekonomski činitelji: višak prihoda u urbanim sredinama koji dovodi do potrebe za odmorom. Ruralnim turizmom taj višak prihoda, jednim dijelom, odlazi i u ruralna područja. Kada je riječ o socijalnim činiteljima, zanimljiva je činjenica da stanovnici velikih urbanih sredina Europe već generacijama nemaju nekoga od članova obitelji koji žive na selu, pa je stoga i potreba za odmorom u seoskom okruženju veća i atraktivnija.¹

Ruralna područja u današnje vrijeme postala su turistički atraktivna i prihvatljiva za moderne turističke tragaoce koji traže »retro« odmor, odnosno odmor temeljen na tradicionalnosti i individualnom pristupu. Ruralni turizam, odnosno potreba za boravkom (turista) u nenarušenim socijalnim, prostornim i prirodnim okruženjima postaje temelj i model daljnjeg razvoja ruralnih krajeva kroz diverzifikaciju aktivnosti te očuvanje ambijentalnih vrijednosti i prostornosti, prije svega, tradicijske arhitekture.

Posebna važnost ruralnog turizma ogleda se u prostornoj očuvanosti. Ruralni turizam nije »gutač prostora« jer se za potrebe turističkih usluga koristi/iskorištava postojeća arhitektura, odnosno tradicijske kuće i građevine/objekti, potom prirodni materijali radi očuvanja i revitalizacije postojeće tradicionalne arhitekture, te poštivanje ambijentalnosti u gradnji novih arhitektonskih oblika na ruralnim područjima za stanovanje ili za funkciju/potrebe turizma kojima se dočarava »duh prostora«. Ruralni turizam ne čine samo ljepote pejzaža i povijesne znamenitosti već i karakter ljudi, običaji, način prehrane, vizualna očuvanost ambijenta, i ostali činitelji. Zbog toga je moguće tvrditi da je ruralni turizam poveznica koja može usporiti preoblikovanje/promjenu sela i seoskog okruženja s obzirom na prisutnu tendenciju naglih i radikalnih izmjena uzrokovanih urbanizacijom, modernizacijom i globalizacijom, prema kojima se sela izjednačavaju s gradovima. Također, ruralni turizam u mogućnosti je ponuditi potpuno novi koncept razvoja turističkih usluga, odnosno turizam temeljen na doživljajima vezanima za način života i običaje.

2. METODOLOGIJA

U pisanju ovoga rada istražile su se znanstvene i stručne spoznaje iz predmetnog područja prikupljanjem i proučavanjem raspoložive relevantne znanstvene i stručne literature, provela su se terenska istraživanja turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava, TSOG-ova, na hrvatskom ruralnom prostoru koja imaju obilježja tradicijskih imanja/gospodarstava, analize njihova stanja i razgovori s njihovim vlasnicima s ciljem izdvajanja primjera dobre prakse, i korištene su metoda klasifikacije, te komparativna i deskriptivna metoda. Naposljetku, u prikupljene, analizirane i prikazane spoznaje

¹ Robert Bačac, »Seoski turizam (agroturizam) – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma«, u: Đorđo Sinković (ur.), *Zbornik radova s konferencije »Adriatic Seaways – Le rotte dell'Europa Adriatica«*, Sveučilište »Juraj Dobrila« u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam »dr. Mijo Mirković«, Pula, 2008, pp. 71-90.

»ugrađena« su i iskustva osobnih angažmana vezana za teorijski i praktični rad i pomoć u ustrojavanju, klasificiranju, vrednovanju (evaluaciji) i radu turističkih seljačkih obiteljskih gospodarstava, TSOG-ova, na ruralnom prostoru Republike Hrvatske, kao i iskustva prikupljena sudjelovanjem u drugim teorijskim i praktičnim aktivnostima (osmišljavanje i evaluacija strategija, regionalnih operativnih planova, projekata, radionica, seminara, edukacija, okruglih stolova, i ostaloga) koje su se odnosile na segment korištenja tradicije i baštine u ruralnom turizmu, i turizmu općenito, u Hrvatskoj.

3. PREGLED LITERATURE

Od recentnih radova koji tumače i/ili koriste baštinu i tradiciju kao činitelje turističke ponude, odnosno skreću izrazitiju pozornost na njihovu važnost i primjenjivost u turističkoj ponudi, a time i na održivi razvoj kraja u kojima se koriste građevine/objekti/sadržaji temeljeni na baštini i tradiciji, izdvajaju se oni D. Demonje, P. Ružića, R. Bačca, P. Somek i T. Gredičak.

U knjizi »Ruralni turizam u Hrvatskoj s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima«, između ostalog, tumače se i detaljno obrazlažu pretpostavke razvoja ruralnog turizma u Hrvatskoj, a među njima posebnu važnost ima tradicijska komponenta, osobito u uređenosti turističkog seljačkog obiteljskog gospodarstva i građevina/objekata za ostale oblike ruralnog turizma, koja je potkrijepljena primjerima dobre prakse iz Hrvatske.²

U svojim prikazima i raspravama o pretpostavkama, činiteljima razvoja, stanju i perspektivama ruralnog turizma u Hrvatskoj, a posebno u Istri, P. Ružić posebnu pozornost svraća tradiciji u funkciji razvoja ruralnog turizma.³ U istraživanje teme ruralnog turizma Ružić uvodi analitički pristup kroz prizmu tradicijskih obilježja, što predstavlja svojevrsnu novost u hrvatskoj znanstvenoj literaturi koja obrađuje ruralni turizam kao posebni oblik turizma koji se, poglavito, proučava s aspekta turističke ekonomije, a gotovo nimalo s aspekta tradicije, odnosno etnologije i kulturoloških obilježja. Ružić, naime, smatra da su kulturna baština i način života, odnosno život na selu kakav je nekada bio, osnovni elementi privlačenja posjetitelja u ruralna područja i temeljne pretpostavke razvoja ruralnog turizma.

D. Demonja i R. Bačac obradili su pojedine baštinske, odnosno tradicijske činitelje turističke ponude na selu: rekonstrukciju i opremanje objekata/građevina, uređenje okoliša i vrta, te nematerijalnu baštinu (gastronomiju, prezentaciju življenja, običaje, manifestacije, i drugo).⁴ Težište su svratili na ulogu tradicijskog graditeljstva na formiranje turističke ponude ruralnog područja, odnosno prezentaciju graditeljske baštine i njezinih osnovnih karakteristika, prije svega, atraktivnosti seljačkog gospodarstva. U tom smislu naveli su i obrazložili deset primjera dobre prakse, analizirali su dosadašnje načine korištenja baštine i tradicije u ruralnom turizmu Hrvatske, te su, naposljetku, naveli i protumačili smjernice njihovog budućeg učinkovitijeg i obuhvatnijeg korištenja. U drugom zajedničkom radu/članku D. Demonja i R. Bačac predložili su i protumačili korake koje bi trebalo poduzeti kako bi se organiziralo i uspješno vodilo turističko seljačko obiteljsko gospodarstvo u Hrvatskoj, a posebnu pozornost svratili su tradicijskim i baštinskim obilježjima u pojedinim koracima.⁵ Predloženi

² Damir Demonja, Pavlo Ružić, *Ruralni turizam u Hrvatskoj s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima*, Meridijani, Samobor, 2010.

³ Pavlo Ružić, *Ruralni turizam Istre. Pretpostavke i činitelji razvoja, stanje i perspektiva*, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Zavod za turizam, Pula, 2011; Isti, *Ruralni turizam*, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula 2009.

⁴ Damir Demonja, Robert Bačac, »Baština i tradicija u oblikovanju turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske«, *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 11, br. 21, lipanj 2012, Meridijani, Koprivnica, Samobor, 2012, pp. 205-218.

⁵ Damir Demonja, Robert Bačac, »Contribution to the practical engagement in rural tourism in Croatia: from idea to successful realization«, *Romanian rural tourism in the context of sustainable development (Turismul rural Romanesc in contextul dezvoltării durabile)*, vol. I (XXVIII), Issue 4, August 2012, Romanian Academy Iasi Brach, »Gheorghe Zane« Institute for Economic and Social Research, Editura Tehnoprogress, Iasi, 2012, pp. 89-107.

koraci sažimaju bitno što za organizaciju i poslovanje jednog turističkog seljačkog obiteljskog gospodarstva treba znati. Time se, između ostalog, pomaže daljnji razvoj seoskog turizma u Hrvatskoj, očuvanje slikovitosti i životnosti sela, i privlačnosti seoskog načina života, a što se temelji na tradicijskoj, odnosno baštinskoj komponenti.

Knjiga »Tradicijsko graditeljstvo u Podravini. Pregled s karakterističnim primjerima« predstavlja prvi sveobuhvatni prilog o starinskom graditeljstvu u Podravini, koje je obradila Petra Somek prikazavši i protumačivši nastanak i tipologiju tradicijskog graditeljstva u podravskim selima na prostoru gornje hrvatske Podravine.⁶ Do pojave ove knjige nije bilo sinteze spoznaja i građe o tradicijskom graditeljstvu u Podravini, u njoj su temeljito obrađena ruralna naselja cijele Podravine i predstavljeni su osnovni elementi svih vrsta gradnji: stambeni objekti, svi oblici gospodarskih zgrada i vinogradarske klijeti. Važnost je ove knjige, između ostalog, što naglašava potrebu obnove i čuvanja objekata tradicijskog graditeljstva i kroz ruralni turizam, odnosno njihovo aktivno uključivanje u turističku ponudu u ruralnom turizmu.

T. Gredičak se u stanovitom broju znanstvenih članaka bavila proučavanjem različitih aspekata kulturne baštine, koja uključuje i tradiciju, u funkciji turizma.⁷ Posebnu pozornost svratila je nužnoj valorizaciji kulturne baštine i tradicije u turističke svrhe, dok turističku valorizaciju baštine i tradicije smatra primarnom za razvoj kvalitetnog turizma koji pridonosi jačanju nacionalnog kulturnog identiteta. Važnim smatra primjenu društvene koncepcije suvremenog marketinga, koji treba zadovoljiti potrebe turista/gosta, koji od putovanja i boravka u izvandomicilnom okruženju očekuju više od samog odmora. Njezina je teza da se takvo ispunjenje može postići turističkom valorizacijom kulturne baštine u funkciji gospodarskog razvoja.

Naposlijetku, izdvađa se »Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja« R. Bačca u kojemu autor u sedam poglavlja, odnosno koraka, detaljno i na jednostavan i razumljiv način obrađuje sve teme vezane za organizaciju i vođenje turističkog seljačkog obiteljskog gospodarstva.⁸ Posebna pozornost vraćena je uređenju turističkih domaćinstava pri čemu se ističe nužnost čuvanja tradicije u vanjskom i unutarnjem uređenju domaćinstava, što je temelj za kvalitetnu promociju i marketing, odnosno uspješno poslovanje. Kako se u priručniku naglašava, snažnim uključivanjem tradicionalnih vrijednosti ruralni turizam dobiva na važnosti što ga, između ostalog, čini drukčijim i nadasve originalnim proizvodom.

4. RASPRAVA

4.1. Tradicijski (kulturni) potencijali ruralnog turizma u Hrvatskoj

Razlika između ruralnog turizma i masovnog turizma, osim u individualnom pristupu gostu pri čemu gost više nije samo statistički podatak već dio obitelji, ogleda se i u odnosu prema prostoru. Ruralni turizam osim smještaja nudi i prostornost, dakle cjelokupno okruženje koje nije (pre)izgrađeno, tj. nije izvršen »pritisak« na prostor kao što je slučaj na obalnom prostoru gdje se, uglavnom, nudi samo osnovni smještaj bez pripadajućeg prostora. Ruralni turizam polazi od održivih postavki prema kojima nema prekapacitiranosti, pa je razumljivo da je potražnja za ovakvom vrstom smještaja veća u odnosu na ponudu. Razvidna je i originalnost ponude koja se prvenstveno odnosi na organizaciju i

⁶ Petra Somek, *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini. Pregled s karakterističnim primjerima*, Meridijani, Samobor, 2011.

⁷ Vidi, na primjer, njezine radove: Tatjana Gredičak, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, *Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova. Primjer Ivanić-Grada: Mogućnosti revitalizacije i obnove starog Ivanića, Ivanić-Grad, 11. studenog 2011.*, Ecovast Hrvatska sekcija, 2011, pp. 1-11, Internet, http://ecovast.hr/dokumenti/publikacije/Ivanic2009/12_Gredicak.pdf. (28/04/2013); Ista, »Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske, *Ekonomski pregled*, Hrvatsko društvo ekonomista Zagreb, Zagreb, 2009, pp. 196-218, i Ista, »Kulturna baština u funkciji turizma«, *Acta Turistica Nova*, Utilus – visoka poslovna škola, Zagreb, 2008, pp. 205-235.

⁸ Robert Bačac, *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2011.

uređenje smještaja, ali i organizaciju i provođenje svih ostalih aktivnosti. U ruralnom turizmu tzv. »copy paste« pristup u organizaciji ponude, u smislu velikog broja smještajnih kapaciteta po istom modelu izgradnje i uređenja, te bez dodatnih sadržaja i aktivnosti, nije primjenjiv.

Turistička ponuda u ruralnom turizmu uvijek se osmišljava na temelju postojećih potencijala, koji uključuju:

1. tradicijsku arhitekturu (kuće, zgrade, ostali objekti/građevine tradicijske ruralne arhitekture),
2. poljoprivrednu proizvodnju, i
3. pojedine vještine ili znanja (tradicijsko zanatstvo, izrada narodnih instrumenata, folklor, običaji, lov, ribolov, konjaništvo, i slično),

ili, pak, iskorištavanjem resursa položaja domaćinstva i/ili njegove bliže okolice kao što su, na primjer,

1. osobito vrijedan prirodni položaj (zaštićeni krajolik, kultivirani krajolik, park prirode ili nacionalni park), ili
2. položaj unutar vrijedne i zaštićene arhitektonske i kulturne cjeline.

Kako i na koji način će se ti potencijali iskoristiti, i od njih učiniti atraktivna turistička ponuda, ovisi o kvalitetno i konkretno razrađenoj ideji potencijalnog pružatelja turističkih usluga u ruralnom turizmu, ali i o prepoznavanju na temelju čega se sve može osmisliti buduća kvalitetna ponuda ruralnog turizma.

Najčešći potencijal oko kojeg se formira i organizira turistička ponuda u ruralnom turizmu je izvorna, ambijentalna arhitektura: tradicijska kuća za stanovanje i ostali tradicijski objekti/građevine kao što su objekti/građevine seoske, odnosno ruralne arhitekture: gatori, kleti, torete, kažuni, pastirski stanovi, kolibe, i slično. Izvorna arhitektura koja se stavlja u funkciju turizma kod korisnika koji koristi usluge ruralnog turizma ima za cilj pružiti doživljaj tradicije u izvornom obliku. Osnovno pravilo u korištenju tradicijske arhitekture za potrebe ruralnog turizma je prilagođavanje turističkog sadržaja arhitekturi i prostoru, a ne obrnuto. Pojedini tradicijski objekt/građevinu treba sagledavati u cjelini s njegovim pripadajućim užim i širim prostorom (okolicom), koji je snažno određen ambijentom kraja/područja koji uvjetuje i određuje karakteristike ruralne arhitekture:⁹

1. morfološke osobine kraja utječu na prilagođavanje arhitekture toplim i hladnim prodorima zraka njezinom orijentacijom, izgledom, grupiranjem, i slično,
2. blizina voda posredno i neposredno utječe na razvoj naselja,
3. karakteristike poljoprivrednog tla utječu na staništa biljaka, životinja, što neposredno utječe na razvoj arhitekture,
4. infrastruktura značajno utječe na razvoj arhitekture,
5. duhovni ambijent regije također utječe na specifičnosti arhitekture kao što su crkve, kalvarije, kapelice, grupiranje naselja oko samostana ili na njegovima temeljima, itd.

Vrlo često je ambijentalna arhitektura, kao i cjelokupna tradicijska imanja, obilježena regionalnom specifičnosti, pa postaju prepoznatljiv brend kao što je, na primjer, slučaj sa španjolskom *finkom* (tradicionalno poljoprivredno imanje u Španjolskoj). U Hrvatskoj su se turistički profilirala sljedeća tradicijska imanja – ambijentalne kuće i objekti/građevine, o kojima će u daljnjem tekstu biti više riječi:

- istarska stancija,
- zagorska hiža,
- posavska iža,
- slavonski stan,
- dalmatinski dvori, i
- gatori.

⁹ Branko Orbanic, *Ambijent ruralne arhitekture Istre – Arhitektura ambijenta*, Pula, 2011, Internet, <http://www.dragodid.org/branko-orbanic-arhitektura-ambijenta/> i http://www.heartofistria.org/fileadmin/documents/news/Orbanic-Arhitektura_ambijenta.pdf. (03/04/2013).

4.2. Vrste tradicijskih imanja u Hrvatskoj

4.2.1. Istarska stancija

Stancije (prema talijanskom *Stanza* što znači soba) ili dvori predstavljaju graditeljski i gospodarski kompleks temeljen na obiteljskoj zadruzi kao gospodarskoj jedinici, i povezani su s gospodarskim korištenjem prostora koji se temelji na ugovornom pravu iz razdoblja 16. i 17. stoljeća.¹⁰ Prema ugovornom pravu kolonisti nisu stjecali vlasništvo nad zemljištem nego samo pravo plodouživanja, ispaše, korištenja drva i građenja.¹¹ Kada je riječ o prostoru Hrvatske, stancije su karakteristične za južnu i zapadnu Istru (područje nekadašnjeg pulskog i porečkog agera u vrijeme Rimskog carstva), ali se pojavljuju i u drugim dijelovima Istre.¹²

Stancije sadrže sve elemente ruralne arhitekture. Građene su od kamena, a sastoje se od kuće za stanovanje i niza gospodarskih objekata: štala, konoba, i ostalih. Glavni objekt je stambena kuća izgrađena, uglavnom, s prizemljem i dva kata. U prizemlju se nalazi najvažniji prostor, *kužina* odnosno kuhinja s velikim drvenim stolom i stolicama gdje se događao cjelokupni društveni život na stanciji. U *kužini* se nalazi i ognjište. Na katu su spavaće sobe za mnogobrojne članove obitelji. Unutrašnjost stambenog prostora ožbukana je smjesom vapna i zemlje, i okrečena vapnom kojemu su se dodavali prirodni pigmenti boja. Podovi i stropovi izrađeni su od drva, a čine ih drvene masivne nosive grede i poprečne drvene daske. Pod u kuhinji bio je popločan kamenim pločama. Krovovi svih objekata na stanciji bili su pokriveni kamenim pločama, a kasnije i kupama kanalicama tzv. istarskom kupom. Vanjsko dvorište stancije ograđeno je visokim kamenim suhozidima. Stambene jedinice nižu se ovisno o rastu broja članova obiteljske zajednice, a usredotočene su oko gospodarskog dvorišta, odnosno dvora, prema kojem se stancije u jugoistočnoj Istri nazivaju. Premda su kod stancija zastupljeni isti kreativni momenti kao i kod tradicionalnih sela, one su sve do sredine 20. stoljeća uglavnom sačuvale identifikacijske osobitosti. Zahvaljujući revitalizaciji istarskog sela, koja je započela sredinom 1990-ih godina prošloga stoljeća razvojem agroturizma,¹³ obnovljen je i očuvan veći broj stancija. Relativno dobro očuvane su stancije Marana, Detoffi, Negrin i Golubovo na području Vodnjana; Menighetti na području Bala; Bašarinka, Kaligari i Červar na području Poreča; Komparička i Negričani, zatim Filipanski, Bičići i Vidasovi dvori na području Marčane; Marinoni između Pule i Medulina, te Katun u Boljunskom Polju.

U turističkom smislu istarska stancija danas predstavlja obnovljeno i rekonstruirano nekadašnje ogromno seosko poljoprivredno gospodarstvo u cilju pružanja turističkih usluga. Stancija je, u pravilu, odvojena od sela i naseljenih mjesta sa svom potrebnom infrastrukturom. Osim prilagođavanja domaćinstva za usluge turizma, stanciju karakterizira veliki posjed (imanje, odnosno pripadajući okoliš) sa zgradom za stanovanje (glavna kuća) i gospodarskim zgradama, kao i ponovno pokrenuta poljoprivredna proizvodnja jednog ili više proizvoda tipičnih za Istru. Što se tiče smještaja, naglasak je na malom smještajnom kapacitetu s maksimalnim komforom i prostorom te specijaliziranom ponudom. Smještaj u stanciji ne dijeli se na posebne smještajne jedinice, pa ne postoji mogućnost da dvije različite obitelji borave na domaćinstvu.

4.2.2. Zagorska hiža

Tipična *zagorska hiža* pojavljuje se u četiri osnovna tipa:

1. drvene prizemnice,
2. hiže mazanke,

¹⁰ Mario Perossa, »Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre«, *Knjižnica Annales*, Koper, 1998, p. 136.

¹¹ Mario Perossa, »Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre«, op. cit.

¹² Alenka Fikfak i Gašpar Mrak, »Istrska tradicionalna arhitektura kot turistična priložnost«, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 50/1, 2, lipanj 2010, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 2010, p. 54.

¹³ Robert Bačac, »Ekonomske aspekte razvoja agroturizma – razvojni model Istre«, u: Tihana Petrović Leš, Tomislav Pletenac (urs), *Zbornik radova »Etnologija i kulturni turizam – Ethnology and cultural tourism«*, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, pp. 36-42.

3. katne i prizemne kamene kuće, i
4. zidanice.¹⁴

Ispočetka sve su bile prekrivene slamom (raženom slamom), a tek kasnije, od 19. stoljeća, biber crijep zamjenjuje slamnati odnosno šopnati krov.

Drvene prizemnice i *hiže mazanke* pravokutnog su tlocrta, građene su istom tehnikom i materijalom. Plitki temelji od lomljenog kamena ostaju vidljivi nakon podizanja zidova od hrastovih greda, planjki i tesanih dasaka. Bio je običaj da vanjski zidovi budu premazani smjesom bijele ili sive ilovače, pljeve i balege kao vezivnim materijalom, a unutrašnji zidovi smjesom ilovače i pljeve. Na osušeni namaz žene su nanosile vapneno mlijeko, modru ili zelenu galicu. Podovi su se izravnavali miješanjem ilovače i pljeve, te udarcima drvenog malja ravnali/gladili u čvrstu homogenu masu. Obično ljeti, zemljani pod obnavljao se novim slojem ilovače i pljeve.

Zidanice su gradili seljaci višeg ekonomskog statusa (kovači, trgovci, zidari, tesari) i u predsoblje i kuhinju stavljali su zemljane podove, dok su podove u sobama oblagali vodoravno slaganim istesanim hrastovim daskama. Kroz dvokrilna hrastova vrata, u svakoj tradicijskoj kući, *hiži*, ulazilo se u skućeno predsoblje, *lojpu*, iz kojega dvoja vrata u dijagonali vode u jednu veću i drugu, nešto manju, sobu, glavnu hižu i hižu. U istoj osi s ulazom u kuću je kuhinja, s izlazom u okomici s ulaznim vratima u voćnjak, *trnac*.

Neizostavni dio ruralnog graditeljstva svake zagorske okućnice, *dvornog mesta*, bile su štale, štagljevi, većinom građeni kao katnice u tradiciji ovoga kraja/područja.

U turističkom smislu zagorska hiža danas predstavlja obnovljenu tipičnu tradicijsku zagorsku kuću, drvenu i mazanicu. Za potrebe turističkih usluga strogo se pazilo na elemente ruralne arhitekture i opremanje kuća namještajem i ostalom opremom. Dobri primjeri obnovljenih zagorskih kuća u funkciji turizma su: Vuglec breg u Škarićevu kod Krapine, seosko domaćinstvo Kos u Svetom Križju Začretje i kompleks obnovljenih tradicijskih zagorskih kuća u etno-selu Kumrovec.

4.2.3. Posavska iža

Stambene kuće (*hiža, iža, kuća na trem, čardak*) u Posavini uglavnom su katnice, ali i prizemnice, različitih tlocrtnih dimenzija i rasporeda prostorija. Seoski graditelji gradili su ih horizontalnim slaganjem hrastovih planjki i njihovim spajanjem drvenim klinovima. Izvorno su kuće podizane iznad tla na drvene, ponekad kamene stupce radi zaštite od poplava, a njih poslije zamjenjuju stupovi od opeke.

U oblikovanju kuća glavno obilježje je natkriveni hodnik, trijem (*ganjek, gank*), koji se proteže uzduž dvorišnog pročelja većine kuća, a služi za komunikaciju između unutarnjih prostorija i vanjskog prostora. Trijem, obično s drvenim stupovima, prema vanjskom prostoru može biti sasvim otvoren, poluzatvoren (omeđen) drvenom ogradom ili posve zatvoren drvenom oplatom.

Kod prizemnica najčešća su dva tipa kuća: dvoprostorna ili, češće, troprostorna kuća, s *ganjkom* ili bez njega. Prema ulici je velika soba, *iža*, središnji je prostor kuhinja, a prema dvorištu je manja sobica, *ižica*.

Katnice (*čardaci*) razlikuju se smještajem stubišta koji se nalaze unutar kuće ili uz njezinu uzdužnu vanjsku stjenku. Prizemlje je imalo, uglavnom, gospodarsku funkciju, a kat je služio u stambene svrhe.

Raspored prostorija na katu je sljedeći: prednja je soba, *prva* ili *družinska iža*, glavna prostorija u kojoj se spavalo, blagovalo i družilo. U sredini je kuhinja, nekad s ognjištem, poslije zidanom peći, zatim sa željeznim štednjakom. Iza kuhinje je ostava (*ižica*), a na kraju zahod.

¹⁴ Dunja Šarić, »Baštinjenje vrijednosti tradicijske kulture kumrovečkog kraja – doprinos muzeja »Staro selo««, *Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova. Primjer Ivanić-Grada: Mogućnosti revitalizacije i obnove starog Ivanića, Ivanić-Grad, 11. studenog 2011.*, Ecovast Hrvatska sekcija, pp. 1-14, 2011, Internet, http://ecovast.hr/dokumenti/publikacije/lvanic2009/32_Saric.pdf. (03/04/2013).

Krovišta posavskih kuća su dvostrešna, strmoga nagiba. Nekad su bila pokrivena slamom, zatim drvenim daščicama, a poslije biber crijepom. Specifičnost posavske kuće je zaštitna streha između prizemlja i kata koja ima funkciju zaštite drvenih stijenki od padalina.

Stjenke kuće iznutra su mazane mješavinom od ilovače i pljeve uz prethodno *šiblanje* vrbovim ili ljeskovim prućem. Glinena žbuka je bojana vapnom. Podovi su daščani s nabijenim zemljanim slojem radi toplinske zaštite.

Posavske kuće odlikuju se i vrsnim umjetničkim oblikovanjem koje se posebno ogleda u ukrasima izvedenima rezbarenjem ili izrezima bojanima pravilnim ili stiliziranim geometrijskim motivima. Ukrasi najčešće uljepšavaju trijemove, zabate, grede na uličnoj strani kuće, okvire oko prozora i glavnu uzdužnu gredu *tram*.

U turističkom smislu, s obzirom da je većina tradicijskih posavskih kuća pod zaštitom Ministarstva kulture Republike Hrvatske kao kulturno dobro, obnavljaju se u izvornom obliku, te se na tržištu nude kao ruralne tradicijske kuće za odmor s pripadajućim okolišem.¹⁵ Međutim, ima primjera dobro organiziranog agroturizma gdje je još aktivna poljoprivredna proizvodnja na imanju kao što je primjer seoskog turizma obitelji Ravlić u selu Mužilovčici. Kao primjer dobre prakse treba izdvojiti kuću »Iž na trem« u selu Čigoč.

4.2.4. Slavonski stan

Formiranje, odnosno nastajanje *stanova* usko je povezano s ustrojem Vojne krajine čiji su vojno-feudalni temelj bile obiteljske zadruge. Za vrijeme vladavine austrijske carice Marije Terezije dolazi do ušoravanja malih naselja u jedno veće radi bolje graničarske kontrole i ubiranja poreza.¹⁶ No, obiteljska zadruga, pored kuće ili okućnice u selu, imala je i stan izvan naselja, čime je ostajala veza s načinom života prije ušoravanja. Izbor lokacije za gradnju stana bio je podalje od naselja, uz šumska područja i potoke. Nerijetko su stanovi bili veličine i po nekoliko jutara, to je bilo samo stanište, a oko staništa je bio i posjed, odnosno zemlja koja se obrađivala.

Stanom je dominirala *koljeba* (kuća) i gospodarske zgrade koje su tačkom bile ograđene u stanarsko dvorište. *Koljeba* (kuća) je drvena ili zidana, podijeljena, uglavnom, u tri prostorije: sobu, kuhinju i komoru. U sobi su kreveti, lampe, peć, šivača mašina, sanduk za stvari; u kuhinji zidani šporet, stalaže i namještaj za posuđe, a u komori se spremaju burad i zimmica. Okolo *koljebe* (kuće) je, također, bio plot i taj okoliš se zove *bašćica*. Tu je mogla biti i lomača za lozu, veranda i dodatna šupa uz *koljebu* (kuću). Ispred *koljebe* (kuće) je bunar i drveno korito za napajanje stoke.

Od gospodarskih zgrada u dvorištu stana bili su obavezno *kočaci* za živad podijeljeni za guske – guščinjak, za pure – purinjak i za kokoši – kokošinjac, pušnica za sušenje mesa, vanjska peć za pečenje kruha i, nerijetko, sušara za voće. Životinje su obitavale u posebnim nastambama. Postoji i drveni štagalj s provozom gdje se odlagalo sijeno i druga suha hrana za životinje.

Unutar dvorišta nalazio se i čardak za kukuruz, zahod i šupa za spremanje drva. U dvorištu stana uzgajalo se i različito raslinje, primjerice dud ispred *koljebe* (kuće), bagremi oko pčelinjaka, orasi i pokoja voćka. Izvan dvorišta, obično ispred štala i štaglja, bilo je mjesto za vršidbu žita. U tom okruženju slagale su se i *gamare* (snopovi) slame za *stelju*, snopovi kukurušnjaka kao i sijeno ako u štaglju nije bilo dovoljno mjesta. U voćnjaku su nasadi šljiva (šljivik), jabuka, nerijetko vinograd. Povrtlarske kulture su se uzgajale u vrtu, a uobičajen je bio i manji ograđeni prostor, tzv. *vrtličak*. Svakodnevni život na gospodarstvu obavljao se prema tzv. ustaljenom redu, tj. izmjeničnim obitavanjem pojedinih članova kućne zadruge na stanu, ovisno o starosti i zdravstvenom stanju, itd. Obično se u rednju išlo tako da su se izmjenjivali bračni parovi zadruge. Na stanovima su se obavljale i svinjokolje, jer se obitavalo i zimi, pa se razlikuju proljetne, ljetne i zimske rednje. Poslovi su bili uobičajeni: sjetva i

¹⁵ Detaljnije: Davor Salopek, Ksenija Petrić, Ana Mlinar, *Posavska tradicijska drvena kuća – priručnik za obnovu*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.

¹⁶ Posavski obzor, Priča iz Slavonije – Stanovi, Internet, <http://www.posavski-obzor.info/reportaze/prica-iz-slavonije-stanovi>. (03/04/2013).

žetva, kupljenje šljiva, pečenje rakije, berba kukuruza, krčenje kukuružnjaka, ispaša rogate marve, svinja, itd.

U istočnoj Slavoniji i Baranji stanovi se nazivaju *salašima*.

Kada se radi o turizmu, *slavonski stan* obično se revitalizira s cjelokupnom poljoprivrednom proizvodnjom i uslugama u turizmu, a to su usluge smještaja, prehrane i različitih dodatnih sadržaja na imanju. Najreprezentativniji primjeri turističke valorizacije slavonskog stana su »Salaš Ipša« u selu Čeminac u Baranji i »Antin stan« u selu Ivankovo kod Vinkovaca.

4.2.5. Dalmatinski dvori

Dalmatinski dvori predstavljaju tradicijsko poljoprivredno gospodarstvo. Karakteristični su za područje gotovo cijele Dalmacije s otocima. To je skup jednostavnih kamenih kućica koje čine zaočnu stambeno-gospodarsku cjelinu. Kućice su građene od kamena, debelih zidova, i pokrivene su kamenom, odnosno kamenim pločama.

Kućice u dalmatinskom dvoru obično su postavljene u krug u čijem središtu je *dvor*, a služio je kao dnevni boravak u kojem je obitelj živjela, odmarala se, blagovala, radila domaće poslove, primala goste. Dalmatinske dvore čine sljedeće cjeline: *teza*, *dvor*, *kužina*, *tineja*, konoba, spavaća kuća. Nazivi se razlikuju sukladno mikrodijslektalnim specifičnostima Dalmacije.

Teza je predvorje dvora u koji se uđe kroz glavna ulazna vrata. Obično je natkrivena kamenim pločama, a služi kao ostava za oruđe kada se dođe s polja (motika, blatnjave cipele, mokro ruho, i sl.)

Kužina je jedna od najvažnijih prostorija u dvoru gdje se na *kominu* spremala hrana za jelo, svakodnevno pekao kruh ispod peke, sušilo meso i gdje se zimovalo. Za vrijeme dugih jesenskih i zimskih večeri pored vatre s komina slušale su se priče iz davnine, pripovijedala se obiteljska i nacionalna povijest, molilo se za žive i pokojne.

Tineja je velika prostorija u kojoj se obitavalo u vrijeme svečanih dana: Božića, Nove godine, Uskrsa i drugih blagdana. *Tineja* je posjedovala zidanu peć umjesto komina, imala je svijeću lumacu umjesto uljenice, kredencu umjesto zidne škancije.

Konoba je služila za čuvanje prehrambenih proizvoda: vina, ulja, rakije, sira, brašna, pršuta, kvasine, žita, graha, i ostalog. Vino je smio utočiti samo glava obitelji, pršut je mogao načeti također samo gazda obitelji. On je čuvao i ključ od konobe, kao i od obiteljske kase. Vino se čuvalo u drvenim bačvama, rakija i kvasina također, ulje u kamenim posudama zvanim *kamenice* i *pitari*, a smokve u *kasunima* (drvenim sanducima). U konobi su još *maštel* u kojem se mastilo grožđe i *toć* na kojem se gazilo, cijedilo ulje.

Spavaća kuća sastavni je dio dvora. Obično je jedna, a može ih biti i više ovisno o veličini dvora. U spavaćoj kući, *podenici*, počasno povišeno mjesto pripadalo je glavi obitelji gdje je spavao sa svojom ženom.

Staja je dio dvora, a u njoj su obitavale ovce i magarac.

Okolicu dvora činili su obrađeni vrtovi omeđeni suhozidom gdje se uzgajalo sezonsko povrće i začinsko bilje, smokve i drugo voće.

Dobri primjeri obnovljenih tradicijskih dalmatinskih dvora u funkciji turizma su: »Jurlinovi dvori« i »Bačulov dvor« u selu Drage kod Primoštena, »Dvori Sv. Jurja« kod sela Humac na otoku Hvaru i »Kameni dvori« u selu Lovorno u Konavlima.

4.2.5. Gatori

Gatori predstavljaju jedinstveni oblik stambene i gospodarske arhitekture Hrvatske karakteristične za Baranju.¹⁷ Ukopani su u lesnu stijenu i stoga izgledaju kao spilje. Mogu se definirati kao arhitektura u stijenama nastala kopanjem, a ne građenjem. Nekada su se koristili kao prostori za stanovanje,

¹⁷ Žarko Španiček, »Špiljski stanovi i gospodarski prostori u lesu na području Baranje«, *Studia Ethnologica*, vol. 4, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992, pp. 69-92.

odnosno kao stambeni prostor. Međutim, najčešće se koriste u gospodarske svrhe, kao vinski podrumi, s obzirom na konzistentnost temperature, odnosno termičku stabilnost i ljeti i zimi.

Gatori se sastoje od dvije građevine, odnosno dva dijela: zidane zgrade ispred ukopanog dijela (tunela) i samog ukopanog dijela (tunela). Unutrašnjost podruma ima dva prostora: *presnaz* koji se obično nalazi u zidanoj zgradi i služi kao prostorija za prešu, te podrum, odnosno u lesu ukopani prostor koji se naziva rupa.

Zidane zgrade građene su od istog materijala i istim tehnikama kao tradicijske baranjske kuće: od sirove ili pečene opeke (cigle) koja je ožbukana i premazana vapnom. Krov je bio pokriven trstikom, a kasnije je zamijenjen biber crijepom. Izgled zidanih zgrada gotovo je ujednačen: pravokutnog su oblika s manjim prozorima ili bez njih, ovisno o veličini. Na pročelju se nalaze dvokrilna drvena vrata. Vrata su bila široka kako bi se mogla unositi i iznositi burad, vrlo često zapremine i do 1000 litara, i zato što se u *presnaz* ulazilo zaprežnim kolima s grožđem koje se brže i lakše ubacivalo u muljaču. Podrumski pod napravljen je od nabijene zemlje. Na zidove se omatala slama na koju se ljepilo blato koje se krečilo.

Podrumski rupa (tunel) kopala se u obliku pravilno zasvođenog tunela da se ne bi urušavala. Veličina i visina podrumske rupe je proizvoljno određivana, a pretpostavlja se da dužina i visina gatora imaju statusni simbol.

Podrumski zgrada, osim funkcije muljanja grožđa, imala je i stambenu, društvenu, čak i duhovnu ulogu. Kada se radilo na njivama i vinogradima, podrumski zgrada koristila se za ručak i dnevni odmor. Stoga se u njoj može pronaći i stol s klupama i stolicama, a iznad stola na zidu je polica s bocama i čašama. Nedjeljom poslije ručka muškarci su odlazili u podrum gdje su se sastajali i razgovarali. S obzirom da je boravak u podrumskoj zgradi bio vrlo čest, ona se koristila i kao privremeni stambeni prostor, pa su se tu organizirale i sobe s krevetom i priručnim namještajem.

Danas je većina gatora obnovljena i stavljena u turističku funkciju kao kušaonice vina. Vrlo često u podrumskim zgradama organizira se i smještaj, pa se na taj način cijeli gator iznajmljuje.

Najpoznatiji gatori u Hrvatskoj nalaze se u Surduku pored sela Zmajevac, gdje su građeni jedan uz drugi, s obje strane surduka (klanca) i tako oblikuju ulicu polukružnog oblika.

Naposljetku, treba istaknuti da u Hrvatskoj još uvijek nije provedeno istraživanje koje bi pokazalo koliki je točan broj tradicijskih imanja prema vrstama u funkciji turizma ili, pak, kolika je posjećenost onih imanja koja su u turističkoj funkciji. Jedno takvo istraživanje, koje bi trebalo što prije provesti, dalo bi korisne podatke koji bi zasigurno pomogli daljnjem populariziranju hrvatskih tradicijskih imanja za korištenje u turističke svrhe.

4.3. Preporuke za uređenje tradicijskog imanja

4.3.1. Radnje i aktivnosti uređenja tradicijskog imanja/građevina (objekata)

Osnovno pravilo kojega bi se trebalo pridržavati prilikom uređenja tradicijskog imanja, odnosno građevina (objekata) je da se arhitektura i prostor ne bi smjeli prilagođavati sadržaju, već bi sadržaj trebalo prilagođavati arhitekturi i prostoru. Na taj način sačuvala bi se ambijentalnost prostora i utjecalo bi se na smanjivanje intervencija u tradicijsku arhitekturu koja čini vrlo važan resurs i atraktivan faktor u seoskom turizmu. U tom smislu trebalo bi provoditi sljedeće radnje i aktivnosti da bi se na odgovarajući način uredilo jedno tradicijsko imanje/gospodarstvo za potrebe turističkih usluga (smještaj, prehrana i dodatne usluge – razne aktivnosti) kako bi ono bilo vizualno atraktivno, funkcionalno i prihvaćeno na tržištu:

- urediti građevine/objekte u postojećim gabaritima i iskoristiti postojeći prostor upotrebljavajući tradicionalne materijale (ako je moguće iskoristiti postojeće materijale),
- dograditi i/ili nadograditi građevinu/objekt samo ako je to nužno potrebno radi funkcionalnosti (primjerice radi dobivanja prostora za uređenje kupaonice, i slično),
- izraditi detaljni troškovnik radova i opremanja, odnosno svih faza organizacije tradicionalnog imanja/gospodarstva u turističke svrhe da bi se dobio točan izračun visine ulaganja, odnosno potrebnih financijskih sredstava za investiciju,

- angažirati majstore, građevinare, arhitekta i druge stručnjake koji imaju iskustva s adaptacijama i rekonstrukcijama tradicijskih građevina/objekata,
- angažirati etnologe koji mogu pružiti korisne informacije kako zaštititi i izložiti originalne etnografske elemente ili urediti etno-zbirku koji se nalaze na tradicijskom imanju/gospodarstvu, odnosno kako i na koji način odgovarajuće osigurati i izložiti vrijedne etnografske predmete ako ih tradicijsko imanje/gospodarstvo posjeduje. Također, etnolozi mogu biti od pomoći savjetima koje etnografske elemente koristiti pri uređenju i opremanju objekata,
- urediti okoliš i okućnicu tradicijskog imanja/gospodarstva, i
- uvijek ishoditi dozvole sukladno zakonskim propisima za: održavanje građevina/objekata; rekonstrukciju, dogradnju i nadogradnju građevina/objekata; ako tradicijsko imanje/gospodarstvo nije ucrtano u katastarski plan, ako postoji potreba za izgradnjom pomoćnih građevina/objekata na imanju (cisterne za vodu, septičke jame, podzemni i nadzemni spremnici goriva, vrtne sjenice i nadstrešnice, bazeni, solarni kolektori, dječja igrališta, ograde, i drugo).

4.3.2. Vanjsko uređenje tradicijskog imanja/građevina (objekata)

Vanjsko uređenje tradicijskog imanja/građevina (objekata) izuzetno je važno, ne samo zbog očuvanja ambijentalnosti i vizualne atraktivnosti imanja, već i stoga što će se budući marketing temeljiti upravo na uređenosti tradicijskog imanja/gospodarstva u cjelini, i jer će to biti i prvi kontakt potencijalnog gosta s gospodarstvom preko promotivnih materijala, odnosno fotografija u katalogima ili na internetu.¹⁸

Građevine/objekte treba uređivati uzimajući u obzir funkcionalni prostor, jednostavno i funkcionalno uređenje, te čisti i zeleni okoliš. Pri uređenju treba slijediti minimalizam: činiti najmanje moguće zahvate u arhitekturi, ne zaboravljajući detalje koje su tradicijske kuće imale. Ako se radi o staroj tradicijskoj kući (drvenoj, kamenoj, od opeka) koja se adaptira za potrebe turizma, i stanovanje, važno je koristiti prirodne materijale, odnosno materijale karakteristične za područje/kraj na kojem se gospodarstvo nalazi (kamen, drvo, cigla, terakota, i druge) i objekte uređivati isključivo u postojećim gabaritima u »tradicionalnom duhu«.

Preporučuje se iskoristiti sav mogući rabljeni građevinski materijal postojeće građevine/objekta, ako je iskoristiv (reciklirati postojeći materijal), koristiti ručni rad i biti inventivan. Stoga je prije adaptacije poželjno detaljno utvrditi stupanj oštećenja građevine/objekta s obzirom da često prevladava mišljenje kako je građevina/objekt zbog dugog vremenskog razdoblja nekorištenja i neodržavanja, odnosno zapuštenosti propala više nego što stvarno jest. To će pomoći uštedi financijskih sredstava za obnovu, odnosno ugradnju novih materijala tamo gdje se stari materijal mogao iskoristiti, jer je u dobrom stanju, a njime se dodatno dočarava »duh tradicionalnosti«. Ako se radi o potpuno novim građevinama/objektima (ponovno sazidanim/sagrađenim kućama) koje će se koristiti u turističke svrhe, takvu građevinu/objekt obavezno treba izgraditi po modelu i uzoru na staru arhitekturu. No, treba poštovati pravilo da nije potrebno slijepo *kopirati tradicionalnu arhitekturu, već treba proučiti graditeljska pravila iz prošlosti i iz njih izvlačiti pouke koje će se primijeniti u gradnji novih građevina/objekata.*

Primjere dobre prakse kvalitetnog uređenja vanjštine tradicijskog imanja na ruralnom prostoru Hrvatske pokazuju: Vinarija, pansion i restoran »Vuglec breg«, Škarićevo, Lepajci u Hrvatskom zagorju, koja predstavlja uspješan primjer obnove i adaptacije tradicijske zagorske hiže, potom uspješan primjer obnove kamene kuće u podvelebitskom kraju je Obrt »Rajna«, ruralna kuća za odmor »Pojata«, Marasovići, Starigrad Paklenica, Velebit; Gospodarstvo »Jurlinovi dvori« u Dragi,

¹⁸ Više i detaljnije o vanjskom uređenju građevina/objekata tradicijskog turističkog seoskog obiteljskog gospodarstva za uspješno bavljenje seoskim turizmom vidi u: Damir Demonja, Robert Bačac, »Baština i tradicija u oblikovanju turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske«, op. cit., pp. 212-213; i Isti, »Contribution to the practical engagement in rural tourism in Croatia: from idea to successful realization«, op. cit., pp. 97-98; Robert Bačac, *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, op. cit., pp. 71, 74-75.

Primošten Burnji, u Dalmaciji uspješan je primjer obnove tradicijske dalmatinske kuće, dok uspješan primjer obnove tradicijskog salaša u Baranji predstavlja Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo »Salaš Ipša« u selu Čeminac.

4.3.3. Unutarnje uređenje tradicijske građevine (objekta)

Kao i kod vanjskog uređenja, i kod unutarnjeg uređenja potrebno je voditi računa da građevina/objekt odiše »duhom starine« i tradicije. Unutarnje uređenje ovisit će o tome hoće li u funkciji turizma biti samo dio građevine/objekta (postojeće kuće ili nekog gospodarskog objekta, i slično), ili cijela građevina/objekt, te koje će se vrste turističkih usluga pružati u toj građevini/objektu: usluge smještaja u sobama, apartmanima ili kući, isključivo usluge prehrane, ili kombinirano i usluge smještaja i usluge prehrane. Stoga će, nedvojbeno, adaptacija građevine/objekta za turističke potrebe zahtijevati i poneke intervencije u rasporedu prostorija. No, ako je moguće, bilo bi poželjno pratiti postojeći raspored, odnosno plan prostora, tj. sadržaj prilagoditi arhitekturi bez spajanja prostorija, rušenja pregradnji, građenja novih pregradnji, i slično, odnosno paziti na njihovu funkcionalnost. Ako je prostor postojeće građevine/objekta skučen, potrebno je razmisliti o dodatnom prostoru adaptacijom dodatnih građevina/objekata, ako oni postoje na tradicijskom imanju/gospodarstvu, ili stavljanjem u funkciju prostora unutar građevina/objekata kao što su tavan ili podrum. Pri svemu navedenom treba voditi računa da se u ruralnom turizmu traži i očekuje komfor i prostranost.¹⁹

Karakteristični primjeri dobre prakse unutarnjeg uređenja tradicijskih građevina (objekata) su: Gospodarstvo »Hvarski Dvori Sv. Jurja« u selu Humac na otoku Hvaru u Dalmaciji, Gospodarstvo »Mikin dol« u selu Draž u Baranji, Gospodarstvo »Arbalovija« u selu Dončići u Istri, Etno-selo Stara Kapela u Slavoniji i Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo »Salaš Ipša« u selu Čeminac u Baranji.

4.3.4. Uređenje okoliša i vrta tradicijskog imanja

Uređenje okoliša i vrta tradicijskog imanja jednako je zahtjevno i važno kao i uređenje same građevine/objekta za prihvata gostiju. Atraktivnost cjelokupnog tradicijskog imanja vrednuje se upravo stupnjem uređenosti okoliša (okućnice, dvorišta), a treba imati na umu da gost prilikom dolaska na imanje/gospodarstvo svoju prvu impresiju (pozitivnu ili negativnu) stvara na temelju uređenosti okoliša. Također, prilikom promocije tradicijskog imanja (brošurama, katalozima ili putem interneta) najviše se koriste fotografije vanjšine imanja. Uređeni okoliš i vrt, osim privlačnosti, imaju i drugu važnu svrhu. Radi se o prezentaciji ruralnog turizma kao promotora tradicije, odnosno prirodne i kulturne baštine određenog kraja stvaranjem dojma kultiviranog domaćinstva s tradicijskim elementima, očuvanja bio raznolikosti (raznovrsnosti) starih sorti voća, povrća, cvijeća, ukrasnog, začinskog i ljekovitog bilja, ili očuvanja autohtonih pasmina domaćih životinja.²⁰

Primjeri dobre prakse okućnica tradicijskih imanja s očuvanim i održanim svim tradicijskim elementima su projekt »Hrvatski i zagorski tradicijski vrt« u Donjoj Stubici u Hrvatskom zagorju, Gospodarstvo »Majsecov mlin«, projekt »Hrvatski vrt perunika« u Donjoj Stubici u Hrvatskom zagorju i Gospodarstvo »La casa di Matiki«, Matiki, Žminj u Istri.

¹⁹ Više: Damir Demonja, Robert Baćac, »Baština i tradicija u oblikovanju turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske«, op. cit., p. 213; Isti, »Contribution to the practical engagement in rural tourism in Croatia: from idea to successful realization«, op. cit., p. 98; Robert Baćac, *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, op. cit., pp. 75-76, 78-79.

²⁰ Detaljnije: Damir Demonja, Robert Baćac, »Baština i tradicija u oblikovanju turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske«, op. cit., pp. 214-215; Isti, »Contribution to the practical engagement in rural tourism in Croatia: from idea to successful realization«, op. cit., pp. 98-99; Robert Baćac, *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, op. cit., pp. 80-85.

4.4. Turistička valorizacija hrvatskih tradicijskih imanja (tradicijske baštine) u funkciji održivog razvoja Republike Hrvatske

Turistička valorizacija tradicijske baštine važna je jer je ta baština nastajala kroz dugo vrijeme, a turizam je važan činitelj cjelokupnog gospodarskog, odnosno održivog razvoja.²¹ Razvoj kvalitetnog turizma pridonosi i jačanju nacionalnog kulturnog identiteta u kojem uloga tradicijske baštine ima ključno mjesto, a bez nacionalnog kulturnog identiteta teško je valorizirati potencijale tradicijske baštine u turističke svrhe. Današnji turisti imaju široki raspon potreba, jer od putovanja i boravka u izvandomicilnom okruženju očekuju više od samog odmora.

U Republici Hrvatskoj još uvijek nisu dovoljno istražene mogućnosti primjene i razvoja sadržaja tradicijske baštine u funkciji razvoja turizma općenito. No, naprijed navedeni primjeri hrvatskih tradicijskih imanja mogu poslužiti kao specifični primjeri tradicijske baštine, koji se mogu vrlo aktivno i učinkovito uključiti u oblikovanje turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske, čime se, naposljetku, pridonosi ekonomskom razvoju.

Obrađeni primjeri tradicijske baštine, odnosno tradicijskih imanja u Hrvatskoj pokazuju visoki stupanj očuvanja svih obilježja mjesta i okruženja (ambijenta) na kojem se nalaze, čime potvrđuju vlastitu opravdanost turističkih proizvoda koji se razvijaju i uspješno eksploatiraju. Riječ je o svojevrsnim tradicijskim turističkim proizvodima koji su prilagođeni potrebama i preferencijama turista koji ih posjećuju. Na taj način tradicijska imanja kao turistički proizvodi tradicijske baštine na ruralnom prostoru, koji poštuju važeće estetske i umjetničke kriterije, zadovoljavaju društveno pozitivne potrebe, odnosno određene estetske, ideološke, moralne i etičke kriterije. Promatrajući svaki od njih zasebno, ali u kontekstu raznolikosti svakog pojedinog, zamjećuje se da se radi o kompleksnim proizvodima, proizvodnim-uslužnim-prodajnim. Oni predstavljaju kombinaciju različitih, ali, zapravo, osnovnih proizvoda i usluga tradicijske baštine koji su povezani u jedinstvenu cjelinu koja, pak, predstavlja cjeloviti doživljaj i iskustvo.

Promatraju li se sa stanovišta tradicijske baštine, tradicijska imanja kao turistički proizvodi odnosno usluge, mogli bi se podijeliti u skupine *stacionarnog turizma*,²² koji se odnosi na boravak i rekreaciju, te *izletničkog turizma* s namjerom tematskih izleta.²³

Kada se radi o *stacionarnom turizmu*, proizvodi odnosno usluge temelje se na mogućnosti provođenja glavnog godišnjeg odmora, ili jednog njegovog dijela, u zelenilu, umjerenoj klimi, odnosno vikend-aranžmanima na tradicijskim imanjima. Takva ponuda može trajati cijelu godinu, no postoje razdoblja većeg intenziteta turista/gostiju u određenim vremenskim razdobljima. Ovakav proizvod, odnosno usluga, uključuje boravak s osmišljenim sadržajima, aktivnostima, događanjima, a temelji se na prirodnim atrakcijama i tradicijskoj baštini, koji se, pak, mogu kombinirati s drugim oblicima ponude kao što su raznovrsni hobi-programi. Poželjno je organizirati radionice u kojima bi turisti mogli sudjelovati, na primjer radionice za izradu predmeta od drva, lana, gline, i slično. Na takav način, turistima se omogućuje direktno sudjelovanje u kreiranju nekog proizvoda, odnosno usluge, mjesto/kraj na kojem se nalazi postaju mu bliski, a iz svega toga proizlazi i stanoviti financijski učinak. Obrađeni hrvatski primjeri tradicijskih imanja, sa snažnim obilježjima regionalnih specifičnosti, predstavljaju odgovarajuće pretpostavke za razvoj određenih turističkih proizvoda, odnosno usluga, temeljenih na tradicijskoj baštini, a posjeduju kulturne i prirodne atrakcije, smještajne kapacitete, temelje za rekreacijsku ponudu, i ostalo.

²¹ Temom kulturne baštine, njezinom turističkom valorizacijom i ulogom, odnosno važnosti za razvoj turizma i gospodarskog razvitka Hrvatske općenito, bavila se T. Gredičak. Vidi, na primjer, njezine radove: Tatjana Gredičak, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, op. cit., pp. 1-11; Ista, »Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske«, op. cit., pp. 196-218, i Ista, »Kulturna baština u funkciji turizma«, op. cit., pp. 205-235.

²² Tatjana Gredičak, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, op. cit., pp. 5-6.

²³ Tatjana Gredičak, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, op. cit., p. 6.

Izletnički turizam važan je turistički proizvod, odnosno usluga tradicijske baštine. Moguće je razlikovati kružne i tematske izlete. Kod kružnih izleta proizvod, odnosno usluga može se temeljiti na povezivanju i obilasku sličnih tradicijskih imanja i baštinskih (kulturno-povijesnih) atrakcija u njihovom okružju, odnosno zemljopisno-povijesnom području. Kod tematskih izleta, usluga, odnosno proizvod oblikuje se povezivanjem i obilaskom tematski srodnih tradicijskih (baštinskih, odnosno kulturno-povijesnih) atrakcija. Važna je činjenica da izletnički turizam može trajati tijekom cijele godine, premda će i u ovoj vrsti turističkog proizvoda, odnosno usluge biti razdoblja tijekom godine s većim intenzitetom turista/gostiju.

Kako bi tradicijska imanja, kao jedan dio tradicijske baštine, bila u cijelosti operacionalizirana, ona, prije svega, trebaju biti obnovljena i moraju imati odgovarajuću namjenu. Također, treba stalno ustrajati na razvijanju i unaprjeđivanju njihove kvalitete i sadržajne diversifikacije, što se može postići:

- aktivnim uključivanjem tradicijskih imanja u turističku ponudu, odnosno na turističko tržište,
- stalnim unaprjeđivanjem kvalitete ponude,
- povećavanjem iskorištenosti kapaciteta za poslovanje tijekom cijele godine, i
- oblikovanjem ponude odnosno usluge ruralnog turizma temeljeći je na tradicijskim oblicima života kao dijelu (kulturne) baštine.²⁴

Dakle, treba sustavno ustrajati, stalnim pomacima u prilagođavanju suvremenim turističkim tijekovima, povećavanju usluga, snažnijoj i učinkovitoj promociji, još boljoj suradnji s turističkim sektorom, jačem uključivanju drugih tradicijskih (kulturno-povijesnih) komponenata u ponudu i stvaranju pozitivne klime u kojoj će se buduće inicijative razvoja ruralnog turizma temeljenog na tradiciji prepoznavati kao prioritetne. Navedeni i obrađeni hrvatski primjeri tradicijskih imanja, u većoj mjeri, potvrđuju iznesene namjere.

5. ZAKLJUČAK (ZAKLJUČNA RAZMATRANJA)

U Hrvatskoj postoji stanoviti broj tradicijskih imanja, ambijentalnih kuća i građevina/objekata koje obilježavaju snažne regionalne specifičnosti, i turistički su se profilirali, a to su *istarska stancija*, *zagorska hiža*, *posavska iža*, *slavonski stan*, *dalmatinski dvori* i *gatori*. Svi su sačuvali svoja tradiciionalna obilježja, a svako takvo domaćinstvo prilagodilo se za pružanje turističkih usluga, prije svega smještaja i prehrane.

U predstavljenim hrvatskim primjerima tradicionalnih imanja koja aktivno sudjeluju u turističkoj ponudi na ruralnom prostoru, moguće je izdvojiti dva elementa na kojima je ta ponuda temeljena, prirodni i kulturni. Oni su vrlo dinamični i zahtijevaju pripreme i, kasnije, održavanje. To znači da je nužno stvoriti uvjete koji se odnose na izgradnju odgovarajuće smještajne i prometne infrastrukture, te osmisliti promociju koja treba isticati specifičnosti i razloge za izbor jednog od ponuđenih tradiciionalnih imanja kao odgovarajuće turističke destinacije. Posebno je važna raznovrsnost ponude na takvom tradicionalnom imanju, koju mora obilježiti kvaliteta i raznovrsnost sadržaja, koji turistima/gostima omogućavaju da na takvoj destinaciji realiziraju odmor primjeren njihovim interesima i ekonomskim mogućnostima. U tom smislu treba razmisliti o odgovarajućim pristupima kojima se potencijali tradicije (baštine) mogu primjerenom turistički valorizirati, jer na taj način oni postaju konkurentni kao turistički proizvodi i, naposljetku, unaprjeđuju gospodarski razvoj, odnosno životni standard.

Slijedom navedenog predloženo je na koji način urediti i održavati u funkciji jedno turističko seljačko obiteljsko gospodarstvo koje se u većoj mjeri oslanja na tradiciju, odnosno na arhitekturu koju obilježava ambijentalnost i regionalne specifičnost ukorijenjene u prošlosti.

Turizam koji se temelji na valorizaciji tradicije, kao dijelu baštine, može hrvatskom gospodarstvu omogućiti konkurentnu prednost. Sustavni razvoj turističke ponude temeljene na tradicionalnim vri-

²⁴ Tatjana Gredičak, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, op. cit., pp. 6-7.

jednostima, odnosno baštini omogućava brojne prednosti, jer se podiže kvaliteta ukupnog turističkog proizvoda, privlače se turisti većih platežnih mogućnosti, produljuje se sezona, geografski se proširuje potražnja izvan glavnih turističkih tijekova, čime se potiče razvoj regionalnog gospodarstva destinacije, stimulira se i potražnja i potrošnja, jer se turistima nudi dulji i kvalitetniji izbor aktivnosti i događanja u destinaciji u kojoj boravi, i drugo.

Budući razvoj turizma u Hrvatskoj, posebno onaj koji će kao temelj uzimati tradiciju (baštinu), treba temeljiti na suvremenim principima zaštite i uključivanja u turizam kulturnih (tradicijskih) i prirodnih vrijednosti. U dosadašnjim dugoročnim planovima i strategijama razvoja turizma Republike Hrvatske, ovakve koncepcije nisu bile prisutne, već su postojale samo namjere takvih novih orijentacija za nadolazeće vrijeme razvoja turizma u Republici Hrvatskoj. Važno je u budućim planovima i strategijama razvoja hrvatskog turizma snažnije uključiti aktivnu zaštitu prirodne i kulturno-povijesne baštine, u čijem sklopu je i tradicija u najširem smislu (materijalna i nematerijalna). Na taj način bi se mogla postizati optimalna turistička valorizacija posebnosti i usporednih prednosti cijelog hrvatskog teritorija. Takvim pristupom omogućio bi se razvoj onih selektivnih oblika turizma, u obrađivanom primjeru – ruralnog turizma, koji bi svojim sadržajem, u najvećoj mjeri, zadovoljavali motive turističke potražnje i omogućavali trajno očuvanje vrijednosti, a među njima i onih tradicijskih (ambijentalne arhitekture s izrazitim regionalnim specifičnostima). Selektivni oblici turizma, ruralni posebno, utječu na ravnomjerniju prostornu i vremensku raspodjelu turističkog prometa, a bez obzira što oni ne mogu i ne smiju biti masovni oblici turizma zbog zaštitnih razloga, mogu dati pozitivne i mjerljive rezultate. U tom smislu, znanstvenim i stručnim istraživanjima, između ostaloga i ovim radom/člankom, osvještava se, i potiče, potreba za obnovom, zaštitom i predstavljanjem hrvatske tradicijske baštine. Na takav način osvještava se vrijednost i važnost, u ovom konkretnom primjeru, tradicijske arhitekture na ruralnom prostoru, obilježene snažnim regionalnim specifičnostima, koja predstavlja i svojevrsni hrvatski brend. Time se ističe njezina pozitivna uloga u funkciji razvoja turizma, posebno ruralnog turizma kao jednog od dominantnih selektivnih oblika turizma, odnosno gospodarskog razvoja Hrvatske u cjelini.

6. BIBLIOGRAFIJA I IZVORI

1. Antolović Jadran, *Ekonomsko vrednovanje graditeljske baštine*, Mikorad d.o.o., Zagreb, 1998.
2. Bačac Robert, *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom: Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2011.
3. Bačac Robert, »Seoski turizam (agroturizam) – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma«, u: Đorđo Sinković (ur.), *Zbornik radova s konferencije »Adriatic Seaways – Le rotte dell'Europa Adriatica«*, Sveučilište »Juraj Dobrila« u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam »dr. Mijo Mirković«, Pula, 2008, pp. 71-90.
4. Bačac Robert, »Ekonomski aspekti razvoja agroturizma – razvojni model Istre«, u: Tihana Petrović Leš, Tomislav Pletenac (urs), *Zbornik radova »Etnologija i kulturni turizam – Ethnology and cultural tourism«*, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006, pp. 36-42.
5. Bošković Desimir, Amidžić Dragoljub, Bošković Matija, »Valorizacija kulturno-povijesne, tradicijske i prirodne baštine u turističkoj ponudi ruralne Istre«, u: Dijana Katica (ur.), *Zbornik radova 1. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Perspektive razvoja ruralnog turizma«*, Hvar, 17-21. listopada 2007., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 39-45.
6. Čiča Zoran, Mlinar Ana, »Etno-sela između očuvanja identiteta i poduzetničkog trenda«, u: Dijana Katica (ur.), *Zbornik radova 2. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Konceptija dugoročnog razvoja ruralnog turizma«*, Mali Lošinj, 21-25. travanj 2010., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 75-83.
7. Demonja Damir, Bačac Robert, »Baština i tradicija u oblikovanju turističke ponude na ruralnom prostoru Hrvatske«, *Podravina – časopis za multidisciplinarna istraživanja*, vol. 11, br. 21, lipanj 2012, Meridijani, Koprivnica, Samobor, 2012, pp. 205-218.
8. Demonja Damir, Bačac Robert, »Contribution to the practical engagement in rural tourism in Croatia: from idea to successful realization«, *Romanian rural tourism in the context of sustainable development (Turismul rural Romanesc in contextul dezvoltării durabile)*, vol. I (XXVIII), Issue 4, August 2012, Romanian Academy Iasi Brach, »Gheorghe Zane« Institute for Economic and Social Research, Editura Tehnopress, Iasi, 2012, pp. 89-107.

9. Demonja Damir, Ružić Pavlo, *Ruralni turizam u Hrvatskoj s hrvatskim primjerima dobre prakse i europskim iskustvima*, Meridijani, Samobor, 2010.
10. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, Internet, www.dzs.hr. (28/04/2013).
11. Fikfak Alenka i Mrak Gašpar, »Istrska tradicionalna arhitektura kot turistična priložnost«, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 50/1, 2, lipanj 2010, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 2010, pp. 48-56.
12. Galiot Kovačić Jadranka, »Kulturni turizam u selima krajnjeg istoka Hrvatske, stanje i perspektive; etnološki pogled«, u: Dijana Katica (ur.), *Zbornik radova 1. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Perspektive razvoja ruralnog turizma«*, Hvar, 17-21. listopada 2007., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 55-60.
13. Gredičak Tatjana, »Upravljanje lokalnim ekonomskim razvojem – turistička valorizacija kulturne baštine u funkciji ekonomskog razvoja«, *Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova. Primjer Ivanić-Grada: Mogućnosti revitalizacije i obnove starog Ivanića, Ivanić-Grad, 11. studenog 2011.*, Ecovast Hrvatska sekcija, 2011, pp. 1-11, Internet, http://ecovast.hr/dokumenti/publikacije/Ivanic2009/12_Gredicak.pdf. (28/04/2013).
14. Gredičak Tatjana, »Kulturna baština i gospodarski razvitak Republike Hrvatske«, *Ekonomski pregled*, Hrvatsko društvo ekonomista Zagreb, Zagreb, 2009, pp. 196-218.
15. Gredičak Tatjana, »Kulturna baština u funkciji turizma«, *Acta Turistica Nova*, Utilus – visoka poslovna škola, Zagreb, 2008, pp. 205-235.
16. Juzbašić Janja, »Multifunkcionalni projekt: 'Etnopark kod Županje – Dretvić Stan'«, u: Dijana Katica (ur.), *Zbornik radova 1. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Perspektive razvoja ruralnog turizma«*, Hvar, 17-21. listopada 2007., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 93-98.
17. Kale Jadran, »Izvorno, autentično i originalno«, u: Dijana Katica (ur.), *Zbornik radova 1. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Perspektive razvoja ruralnog turizma«*, Hvar, 17-21. listopada 2007., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 99-106.
18. Kušen Eduard, »Turizam na seljačkim gospodarstvima«, *Turizam*, 43 (7-8), Institut za turizam, Zagreb, 1995, pp. 127-133.
19. Kušen Eduard, »Seoski turizam te arhitektura sela i seoskog gospodarstva«, *Hrvatski farmer – programi razvoja obiteljskih gospodarstava*, Globus, Zagreb, 1992, pp. 365-382.
20. Lago Luciano (ur.), *Kažuni. Kamena zdanja i krajolici središnje i južne Istre. Inventar za povijesno pamćenje*, C.A.S.H., Pula, 1996.
21. Lončar-Vicković Sanja, *Tradicijska kuća Slavonije i Baranje – priručnik za obnovu*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb i Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Građevinski fakultet, Osijek, 2011.
22. Lukić Aleksandar, *Mozaik izvan grada: tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Biblioteka Geographia Croatica, Knjiga 42, prvo izdanje, Meridijani, Samobor, 2012.
23. Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, Internet, www.min-kulture.hr. (28/04/2013).
24. Ministarstvo poljoprivrede Republike Hrvatske, Zagreb, Internet, <http://www.mps.hr/>. (28/04/2013).
25. Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske Unije Republike Hrvatske, Zagreb, Internet, <http://www.mrrsvg.hr/>. (28/04/2013).
26. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, Internet, www.mint.hr. (28/04/2013).
27. Branko Orbančić, *Ambijent ruralne arhitekture Istre – Arhitektura ambijenta*, Pula, 2011, Internet, <http://www.dragodid.org/branko-orbanic-arhitektura-ambijenta/> i http://www.heartofistria.org/fileadmin/documents/news/Orbanic-Arhitektura_ambijenta.pdf. (03/04/2013).
28. Pančić Kombol Tonka, »Kulturno nasljeđe i turizam«, *Radovi zavoda za znanstveni rad HAZU*, vol. 16-17, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Varaždin, 2006, pp. 211-236.
29. Posavski obzor, Priča iz Slavonije – Stanovi, Internet, <http://www.posavski-obzor.info/reportaze/prica-iz-slavonije-stanovi>. (03/04/2013).
30. Perossa Mario, *Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre*, Knjižnica Annales, Koper, 1998.
31. Ružić Pavlo, *Ruralni turizam Istre. Pretpostavke i činitelji razvoja, stanje i perspektiva*, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Zavod za turizam, Pula, 2011.
32. Ružić Pavlo, *Ruralni turizam*, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009.
33. Salopek Davor, Petrić Ksenija, Mlinar Ana, *Posavska tradicijska drvena kuća – priručnik za obnovu*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb, 2009.
34. Somek Petra, *Tradicijsko graditeljstvo u Podravini. Pregled s karakterističnim primjerima*, Meridijani, Samobor, 2011.

35. *Strategija razvoja hrvatskog turizma do 2010*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2003, Internet, <http://www.mint.hr/UserDocsImages/Strategija%20hrvatskog%20turizma%20-%20finalna%20verzija.pdf>. (28/04/2013).
36. *Strategija ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2008.-2013. godine*, Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja Republike Hrvatske, Zagreb, 2008, Internet, http://www.mps.hr/UserDocsImages/strategije/STRATEGIJA_RR_19-05-081.doc. (28/04/2013).
37. *Strateški plan Ministarstva turizma za razdoblje 2011.-2013.*, Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, Zagreb, 2010, Internet, <http://www.mint.hr/UserDocsImages/110210-mint-11-13.pdf>. (28/04/2013).
38. Šarić Dunja, »Baštinjenje vrijednosti tradicijske kulture kumrovečkog kraja – doprinos muzeja »Staro selo«», *Modeli upravljanja procesima obnove i razvoja povijesnih gradova. Primjer Ivanić-Grada: Mogućnosti revitalizacije i obnove starog Ivanića, Ivanić-Grad, 11. studenog 2011.*, Ecovast Hrvatska sekcija, pp. 1-14, 2011, Internet, http://ecovast.hr/dokumenti/publikacije/Ivanic2009/32_Saric.pdf. (03/04/2013).
39. Španiček Žarko, »Špiljski stanovi i gospodarski prostori u lesu na području Baranje«, *Studia Ethnologica*, vol. 4, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1992, pp. 69-92.
40. Šrajer Filip, *Mediteranska kamena kuća. Tehnike gradnje i obnove kamene kuće. Korištenje u skladu s okolišem (energija, otpad, sanitarije)*, Institut za turizam, Zagreb, 2006.
41. *Zbornik radova 1. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Perspektive razvoja ruralnog turizma«*, Hvar, 17.-21. listopada 2007., Hrvatski farmer, Zagreb, 2010, pp. 547
42. *Zbornik radova 2. hrvatskog kongresa o ruralnom turizmu s međunarodnim sudjelovanjem »Konceptija dugoročnog razvoja ruralnog turizma«*, 21.-25. travnja 2010., Mali Lošinj, Hrvatski farmer, Zagreb, I. dio pp. 290, II. dio pp. 718.

SUMMARY

Rural heritage is a special kind of landscape basis with the specifics of a particular area that allows construction of appropriate settlement. The population of these areas, if live in a sustainable relationship with natural environment by transferring experience and knowledge from generation to generation, creates its own tradition, which makes identity that with time becomes an integral part of rural heritage. The identity of living area consists of tangible heritage (architecture, landscape design, roads, trails/paths, bridges, etc.) and intangible heritage (legends, history, art, beliefs and customs, dances, songs and all other events arising from the way of life in rural areas), and various public events whose tradition goes back not so much in the past, but through such events foster and maintains a part of tradition (gastronomic fairs and exhibitions of original dishes and food products, the old rural crafts fairs, etc.).

Tourism in Croatian rural areas offered to dynamic tourism market activities/contents designed on farm holidays that, among other things, concern about preserving and managing rural heritage. Rural heritage in Croatia in recent years are recognized as one of leading ideas of tourism development, although Croatia is in an environment in which the very fact of rural richness and heritage manages the development of tourism activities and provides visibility of the local community as a valuable tourist destination. Rural tourism in Croatia today has the special importance, because one of its key roles are to preserve tradition on the way to use rural heritage creatively. Croatian rural heritage is equally valuable part of its cultural heritage and in recent years in Croatia is visible increased concern and care for its restoration.

This article discusses one segment of rural heritage, the role of traditional architecture/construction in shaping of tourism offer on Croatian rural territory, analyzes the types of traditional architectural heritage that appears in the Croatian rural territory and its basic characteristics, especially their attractiveness that is one component of traditional farm holidays, which gathers tourism specifics based on preserved tradition of life and work in rural areas. Article proposes guidelines, recommendations how to arrange successfully traditional farm holidays that consists of primarily traditional architectural heritage, and, finally, discusses tourism valorization of traditional heritage in the function of sustainable development.